

JOSIP HAMM

KAŠIČEV PRIJEVOD PJESME NAD PJESMAMA

Pjesma nad pjesmama (lat. canticum canticorum, hebr. šir haširim) najljepši je epitalamij što nam ga je ostavila stara (starozavjetna) hebrejska književnost. Za Katančića »vas ovi Pjesan jest otajstveni«,¹ i taj je kantik zaista toliko fragmentaran, tajanstven i u nekim pasażima toliko nabijen — uostalom vrlo decentnom — erotikom, da je oduvijek predstavljao pravi izazov za sve koji su htjeli da ga razumiju, raščlane i u takvu obliku prevode.² Sva nastojanja Crkava da ga sublimiraju i da maštanja mlade Sulamit (u starijim lat. tekstovima također Sunamit, Sonamit, grč. Σουραμειτ, odatle u glag. tekstovima Sanamnica) — jer se sve, cijela ΑΣΜΑ, može shvatiti i kao odraz snova i maštanja u kojima je ona doživljavala svoju ljubav prema Solomunu — prenesu u simboliku odnosa Jahve prema Izraelu ili Crkve (kao Zaručnice) prema Kristu (kao Zaručniku), padaju pred trijeznom analizom onoga što ΑΣΜΑ sad skrovito sad neskrovito odaje. Ovo je najljepša pjesma koju je jedna mlada djevojka — ili mlada žena — mogla osjetiti i prenijeti na smotak (megilloth) tamo u 3. ili 4. (ili 9.)³ vijeku prije naše ere. To treba imati na umu kada se kantik čita. Inače bi se moglo učiniti da je grubo, kada je Daničić o »kiti smirne« pisao da »među dojkama mojim (tj. Sanamničnim) počiva« (I, 13)⁴ i kada je Katančić o toj istoj »kitici mirhe«, koja bi imala biti »mili moj meni« (dakle — prema nekim shvaćanjima — Zaručnik, dakle

¹ M. P. Katančić, Sveto Pismo Staroga i Novoga Zavjeta, Budim 1831. Izdao ga je Čevapović, i štošta u tekstu mijenjao, tako da neka odstupanja i neke nepravilnosti u jeziku i izboru riječi i oblika idu i na njegov račun.

² Ispor. Buchbergerov Lexikon für Theologie und Kirche V, 1960, 439: Kein anderes Buch des AT hat eine so große Mannigfaltigkeit der Interpretation erfahren u. erfährt sie noch wie das H(ohelied).

³ Jer se misli da je tekst koji je do nas došao morao biti mnogo stariji, da mu je arhitekst mogao nastati čak u 9. vijeku pr. n. e., v. i bilj. 2 s. 1.

⁴ Đ. Daničić, Sveto pismo (Stari zavjet), Budim 1867.

Krist), pisao da »med sisam mojim zadržavat će se«. Tek je Milićević ovo mjesto naoko ublažio, devulgarizirao pišući o stručku smirne »što mi među grudima počiva«. ⁵ Drugoga je roda nesuvislost kada se nešto potkađuje »svakojakim praškom apotekarskim« (III, 6). ⁶ Katančić, koji je prevodio ropski, ima tu »svegakolikog praha pomastivog«, a Milićević — »svih prašaka mirodijskih«. Ili uzmimo poznato mjesto IV, 9—10, koje Daničić — opet prema Luteru — prevodi sa »Otela si mi srce, sestro moja nevjesto, otela si mi srce jednijem okom svojim i jednijem lančićem s grla svojega. ⁷ — Lijepa li je ljubav tvoja, sestro moja nevjesto, bolja je od vina ljubav tvoja, i miris ulja tvojih od svijeh mirisnijeh stvari«. Milićević tu lavira: počinje lijepo (vulnerasti cor meum) »Srce si mi ranila, sestro moja nevjesto, srce si mi ranila« — a onda kao da prilazi čakavskom tekstu — »jednim pogledom svojim« (v jedinom pozrenji očiju tvojeju ⁸ — in uno oculorum tuorum, kod Katančića »u jednom 'očiju tvojih'«) da — sa razrađenim prvim stihom — odmah pristane uz Daničića: »jednim samim biserom kolajne svoje. — Kako je slatka ljubav tvoja, sestro moja, nevjesto! Slađa je ljubav tvoja od vina, a miris ulja tvojih ugodniji od svih mirisa« (gdje, ipak, mjesto »ljubav« i grčki tekst ima $\mu\alpha\sigma\tau\omicron\iota\ \sigma\omicron\upsilon\upsilon$, i latinski *mammae tuae*). Koliko je tu bliži izvorniku stari glagoljaški prijevod (Illir. 6) »kol krasna esta s'ska tvoê, sestro moê i nevêsto moê. Krasnee sut pr'si tvoe vina . i vonê riz tvoih pače vseh aromat« (gdje riz stoji za $\mu\alpha\tau\iota\omega\nu$ iz starije LXX, i samo Sinaït. ima $\mu\upsilon\rho\omega\nu$, u lat. rkp. *unguentorum*).

Bartol Kašić, prvi od Hrvata sa — grubo uzeto — neštokavskog područja koji je prevodio Sveto pismo štokavštinom dubrovačkoga tipa, ⁹ preveo je to mjesto ovako: »Ranila si srce moje vjerenico moja sestro, ranila si srce moje u jednomu od očiju tvojih, i u jednoj kosi od vrata tvoga. — Koliko su liepe dojke tvoje, sestro moja vjerenico. Liepše su dojke tvoje od vina, i voñ od pomasti tvojih vrh svih mirisnih« (gdje *mirisnô* stoji u poimeničenoj službi, otpr. kao rusko dušistoe, ili blagouhajušćee).

Sinoptičko *Adiuro vos filiae Hierusalem per capreas cervosque camporum ne suscitatis neque evigilare faciatis dilectam donec* (ili *quoadusque ipsa velit* (II, 7; III, 5; VIII, 4) preveo je anonimni glagoljaš *Zaklinaju vi*

⁵ U Bibliji (izd. Stvarnost, Zagreb 1968, str. 644—649).

⁶ Vidi Daničić, bilj. 4. On se je povodio za Luterom (Weihrauch und allerlei Pulver eines Apothekers, l. c., M. Luther's Die Bibel oder die ganze Heilige Schrift, Köln 1872, 565—567).

⁷ ... mit deiner Halsketten einer, i dalje prema (evang.) normiranom izdanju: Wie schön ist deine Liebe ... deine Liebe ist lieblicher denn Wein ...

⁸ Ispor. Staroslavenska čitanka², Zagreb 1971, str. 68—81.

⁹ Jedan se tekst — bit će to prijepis, no mogao bi — sudeći po datiranjima na rubovima strana, koja su dosta obilna te odaju kada je Kašić pregledavao i ispravljao svoj tekst — to biti i drugi autograf — nalazi u Državnoj naučnoj biblioteci u Odesi (Gosudarstvennaja Naučnaja Biblioteka im. Gor'kogo, sign. 10/5, ff. 204, vel. 190×140 mm, sadrži starozavjetne knjige Esdras I—II, Tobias, Yudith, Esther, Iob, Liber Psalmorum, Lib. Proverbiorum, Ecclesiastes, Canticum Canticorum, Lib. Sapientiae i Ecclesiasticus; dalje bi — sudeći prema kustodi — imala slijediti Prophetia Isaiaae).

dešćeri erusolimskie . srne radi i elen polskih . ne vzbudite (VIII *da ne vzbuzdaete*) *ni bděti stvorite v'zljublenuju . do iděže sama (v's)hočet*, Kašić to prevodi sa »Zaklinam vas o kćeri Jeruzolimskie. (III, VIII Jeruzalemove) za srne i jelene od polja, da ne probudite ni činite razbuditi se ljubenu, dočiem (VIII dokle) ona bude htjeti«, Katančić »Zaklinjam vas, kćere Jerusalema, po divokozam' i jelinim poljah, da ne budite, niti probudit se činite milu, dokle (II doklegod) ona uzhoće«, Daničić »Zaklinjem vas, kćeri Jerusalimske, srnama i košutama poljskim, ne budite ljubavi moje, ne budite, dok (VIII dokle) joj ne bude volja« (gdje se, iako ne u svemu, opet povodi za Luterom i njegovima *Rehen* i *Hinden*). Milićević se je i tu — gotovo bih rekao nažalost — poveo za Daničićem te tako svoj prijevod osiromašio za varijacije *v'zbuditi* (*v'zbuždati*) : *bděti*, *probuditi* : *razbuditi se*, *buditi* : *probuditi se*, od kojih je još najadekvatnija (i ako hoćete — najljepša) ona Kašićeva (jer čovjek se može *probuditi* i ostati u polusnu, a kada se je *razbudio*, onda toga nema, onda to stanje prelazi u *bdjenje*).

No i inače, može se reći da su prijašnji prevodioci uvodili više varijanta i više se služili sinonimikom nego oni koji su nama vremenski bliži. Tako za *cincinnati mei*, βοστρυχοί μου (V, 2) Illir. 6 ima *krai* (čit. *kraj*) *vlas' moi*, Kašić *rudeži moji*, Katančić *zolufi mo(j)i*, a Daničić i Milićević sasvim nediferencirano *kosa moja* (gdje čak i Luter ima *meine Locken*).

Zanimljivo je ono mjesto sa *srnama* i *košutama* (II, 7; III, 5): Kašić je najprije pisao samo *košutama*, a onda je, kada je »1642 na 25 Marča«¹⁰ ponovo pregledavao svoj tekst, ove *košute* svagdje ispravljao u *srne* (ili, kako je on pisao, *særne*, s obzirom na lat. *per capreas*). Katančić je pošao korak dalje pa je *caprea* prevodio sa *divokoz*, dok je Luter, čini se, *cervos* vidio kao *cervas* pa su i Daničić i — poslije njega — Milićević na mjesto *jelenā* uz *srne* u svoj tekst uveli *košute*.

Kašić je, ako ga gledamo iz današnje perspektive, pola stoljeća prije Križanića bio naš najbolji lingvist. Ne samo što je dobro poznao svoj paški govor, što je, kada mu još nije bilo trideset godina, umio napisati gramatiku na osnovi štokavske ikavštine bosanskoga tipa, nego je i dubrovački govor u tolikoj mjeri usvojio, da se je tu i tamo služio i pretjeranim (hiperkorektnim) raguzanizmima tipa *najboļiemi pomastiemi* (< pomast), za *stadiemi* (< stado, I), meju *stabriemi* (< stabar), *lieriemi* (< lijer, II), stada *ostrieženieh* (< ostriženih), sa *dvojiemi plodiemi* (< dvojim plodom, IV), i *neodgovorie* meni (et non respondit mihi), *obliečje* (species, < obličje V), usnama i *zubiema* negoviem (< zubima, VII) itd. — s lijepim završetkom ove (sedme) pjesme: »Ujutro ustajmo u vinograde, pogledajmo je li procvietao vinograd, rajaju (tj. rađaju, H.) li cvietja voće, jesu li procavtili šipci: ondi ću dati tebi dojke moje. Mandragorice su podale voñ. Na vratieh našieh sfake (tj. svake, H.)

¹⁰ Bilješka na rubu na fol. 224. rkp. Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu (na početku Cant. Cant., neposredno ispod bilješke »1632. na 10 luļa«, koja bi se mogla odnositi na početak prevođenja Pjesme nad pjesmama).

vočke: nove i stare, ljubeni moj, hranila¹¹ sam tebi«. — Jedino glagoljaški se tekst svojom ljepotom može mjeriti s Kašićevim: svi ostali su na tom mjestu blijedi (pa i Katančićev sa svojim »ako su procvale granatjabuke: ondaj ću ti dati sise moje«) ili svojom pomalo priderijskom (sua je sreća ne originalnom!) metaforikom oslabljuju tekst.¹²

I u osmoj pjesmi ima hiperraguzanizama, tako vrh (varh) *miešice* (tvoje), *zavidost* (mj. mišice, zavidost) — i to upravo u onom dijelu teksta koji je Milićević uzeo za motto u svojoj Zlatnoj knjizi svjetske ljubavne poezije¹³ — u tekstu koji u Kašićevu prijevodu počinje riječima: »Postavi mene kakono pečat vrh srca tvoga, kakono pečat vrh mišice tvoje: [j]ere je jaka kakono smrt ljubav, tvrda kakono pakao zavidost; svieće ne, svieće ognjene, i od plamena. Vode mnoge niese mogle zagasiti ljubav, ni će nu rieke potopiti«. Da li je u mottu bilo potrebno — ili suvišno — razlikovati »znak« i »pečat« (za lat. *signaculum* — *signaculum*,¹⁴ grč. σφραγίς-σφραγίς¹⁵ i kod Lutera *Siegel* — *Siegel*), mjesto *mišice* stavljati *ruku* i provoditi crescendo Eifer [L] → ljubavna sumnja [D] → ljubomora [M], ja ne znam. No kada Kašić ono što Daničić zove »rešetkom« ili »apotekarskim«, ili »kriškom« (šipka), ili »lijehom«, ili (djelom) »ruku umjetničkih«, »jelenčetom« naziva »razmrežjem« (II, 9), »napravočincem« (III, 6), »razlomkom« (od šipka, IV, 3), »ravničicom« (V, 13), (skovanim) »rukou hitročinca« (VII, 1), »štenetićem« (od jelena, VIII, 14) — sve oblicima od kojih većina ide u kategoriju hapaksa, i ako uz to ne smetnemo s uma, da je to jedan od najranijih pokušaja da Hrvat sa čakavskoga područja u početku sedamnaestoga vijeka pokušava da piše štokavskom ijekavštinom onoga tipa za koji će se njegovi sunarodnjaci zanositi u devetnaestom vijeku, i da se je tu, osim toga, radilo o *najkraćem* tekstu Staroga zavjeta, bit će svakomu jasno da je velika šteta što se Kašićev prijevod Svetoga pisma — ako se već nije izdavao (što zbog brojnih glasovnih hiperraguzanizama ni u Daničićevu ili Jagićevu vrijeme, a pogotovu danas, ne bi bilo ni preporučljivo) — nije ekscerpirao bar za veliki Akademijin rječnik. Ako je Marijan Stojković¹⁶ za »Način od meditationi« (1613) mogao reći, da je to sa strane Kašićeve bio »s jezičnoga gledišta slab pokušaj pisaña po dubrovačku«, onda se to, makar i u manjoj mjeri, može reći i za njegov inače jezički i prevodilački zanimljivi prijevod Svetoga pisma. Kod toga, međutim, ne treba smetnuti s uma da dijahronijsku lingvistiku danas manje zanimaju ostvarenja nego putevi na kojima i kako je dolazilo do tih ostvarenja, i što su ona neobičnija, originalnija, ona su za nas zanimljivija. Zato bi nas

¹¹ tj. sahranila, sačuvala sam za tebe.

¹² »Tamo ću ti dati ljubav svoju« (čime je ovom mjestu oduzet sav južnjački, poluafrički — poluazijski kolorit).

¹³ U izdanju Nakladnog zavoda Matice Hrvatske, Zagreb 1973.

¹⁴ Latinski se tekstovi citiraju prema izdanju Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem II, Stuttgart 1969.

¹⁵ Grčka su mjesta citati prema izdanju H. B. Swetea (The Old Testament in Greek According to the Septuagint, III, Cambridge 1894).

¹⁶ M. Stojković, Bartuo Kašić D. I. Pažanin. Prilog za njegov život i književni rad, Rad JAZU knj. 220, Zagreb 1919, str. 170—263.

i kod Kašića mnogo više zanimali neologizmi i njegovi kadšto vrlo lijepi sintaktički obrati nego gola leksička datiranja, pa makar se ona na osnovi njegovih spisa za mnoge oblike dala pomaknuti i za više desetaka ili za koju stotinu godina unatrag.

Da su u Pjesmi nad pjesmama još uvijek i sa književno-kompozicijskih (ne samo hijastičko-izokoličkih)¹⁷ stajališta mnoga pitanja otvorena, dokazuju i neprestana dotjerivanja i premještanja u nekima od najnovijih hrvatskih prijevoda. Tako je još 1968.¹⁸ u II, 5 bilo *Okrijepite* (D.: Potkrijepite) *me kolačima* (D.: žbanovima), *osvježite* (D.: pridržite me) *jabukama, jer sam bolna od ljubavi*, i to je 1973.¹⁹ promijenjeno u *Potkrijepite*, (osvježite) *me*, (jer) *padam* (bolna od ljubavi; Kašić ima *Pokrijepite mene cvietjem, obložite me jabukami, jere ljubavju venem*, lat. fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo, a u Lutera: Er erquickt mich mit Blumen und labt mich mit Äpfeln; denn ich bin krank vor Liebe). Sve to u sebi i po sebi i bez freudovskih analiza daje naslućivati također, kako mora biti teško, nesigurno i subjektivno maštanja i snove — u kojima je sve ispremiješano, u kojima nastupaju sad pojedinci, sad (kao klasički kor) opće refleksije ili podsvijesna pitanja, u kojima se tako lako jedno isprepliće s drugim — prenositi u scenske kategorije i po njima ih raščlanjivati.²⁰ Tako se npr. u izdanju iz 1973. ondje gdje u II, 10 nastupa Zaručnik uopće ne vidi, da to u upravnom govoru Sulamit s a m a govori (*Dragi moj podiže glas i govori mi: »Ustani dragano moja, ljepoto moja, i dođi«*, kod Daničića: *Progovori dragi moj i reče mi: ustani, draga moja, ljepotice moja, i hodi*, a Kašić to mjesto prevodi sa »Eto obljubljeni moj govori meni: Ustani, pospieši se, priateljice moja, golubico moja, liepahna moja, i dođi).

Moram priznati da sam se — izdajući Pjesmu nad pjesmama prema glagoljskim spomenicima²¹ — i sâm dao zavesti, kada sam u Illir. 6 ispred I, 4 našao zapisano *glsb sanmnce* (što je moglo biti samo *glas*²² *Sanamnice*), pa sam, povodeći se time, išao sav tekst dijeliti (naravno, u zaporkama) na »glasove«, i time sam nehotice i druge navodio da pođu tim putem.

Ostanimo, na kraju, kod toga mjesta i kod prve pjesme. Ona u I, 4 u glagoljaškoj verziji počinje sa *Č'r'na es(a)m̃b na krasna obrazom̃b* i nastavlja se u I, 5 sa *ne mozite smotriti . ê(ko) č'rna es(a)m̃b . ê(ko) raz'obrazi me sl'nce*. Kašić je to preveo sa *Crna sam, ali pristala — i: Nemojte razgledati mene, (j)erbo pocrnila jesam, jere me je priobrazilo*

¹⁷ Vidi o tome kod E. Hercigonje (Povijest hrvatske književnosti knj. 2, Zagreb 1975, str. 145—154), koji je mnogo žara unio u svoja raspravljavanja.

¹⁸ U Bibliji, v. bilj. 5, str. 644.

¹⁹ U Zlatnoj knjizi, v. tekst i bilj. 13.

²⁰ Uostalom, već 1960. moglo se je čitati u Buchbergerovu (odnosno Höfer-Rahnerovu) Lexikonu (v. bilj. 2) »die dramatische Deutung ist heute fast aufgegeben«.

²¹ Prvi put u Vajsovu zborniku (Slovo 6—8, Starohrvatski prijevod »Pjesme nad pjesmama«, na str. 195—230), zatim u Staroslavenskoj čitanci, v. bilj. 8.

²² Covjek u snu »čuje« i razabire i svoj glas, i glasove drugih.

sunce. Kod Katančića je to *Crna sam, ali uzorita*²³ (Nigra sum, sed formosa) i: *Nemojte me motrit', što sam crnomasta* (quod fusca sim), *jerbo me obojadisa sunce* (quia decoloravit me sol), a Daničić i Miličević su to prenijeli sa *Crna sam, ali lijepa*, i zatim prvi *Ne gledajte me što sam crna, jer me je sunce opalilo*, a drugi *Ne gledajte što sam garava, to me sunce opalilo*. Kao što se vidi — nijansiranja na pretek, a ona su i zanimljiva i znatna, pa ću se zadržati samo na sekvenciji *crna* (glag., D.) — *pocrnila* (K.) — *crnomasta* (Kat.) — *garava* (M.). Prva je varijanta najjednostavnija: ona je naprosto sinoptički preuzeta i glagoljaš to objašnjava time da je Sanamnicu sunce *razobrazilo*, tj. da joj je licu dalo drugi, tamniji tèn. Kod Daničića ju je sunce *opalilo*, a to znači da joj je lice moglo biti svakako tamne, no i tamnocrvene boje. Kod Kašića ona je *pocrnila*, jer ju je tako *priobrazilo* (tj. učinilo joj lice crnim, pocrnjelim) sunce. No *garav* netko može biti i a da ga sunce neposredno prije toga nije opalilo, odnosno — kao i crnomanjast — da uopće nije bio izvrnut suncu. Kod Katančića se može pretpostavljati da je razlikovao između *garav* i *crnomanjast*, pa kada se je u svojem tekstu poslužio pridjevom *crnomast*, moglo je to biti zato da istakne da se je radilo o prolaznom svojstvu — o efektu do kojega je došlo zbog jarkoga sunca i koji će poslije opet nestati, i Sulamit će opet biti »lijepa kao mjesec, sjajna kao sunce« (VI, 10).

Summary

THE KAŠIĆ TRANSLATION OF THE SONG OF SONGS

Bartholomew Kašić (Bartholomaeus Cassius, 1575—1650), author of the first printed Illyrian grammar (Institutionum linguae Illyricae libri duo, Romae MDCIIII — Illyrian in a more or less Shakespearean view, i. e. Slavonic, Croatian, but not of the littoral, the dialect applied in the grammar being of Bosnian coining) and of a Roman Ritual in Slavonic (1640), also left behind him a (still unpublished) translation of the Holy Bible. He worked on it for more than thirty years and tried hard to compose it in the dialect of his adversaries, the leading authorities of Dubrovnik (quidquid enim P. Cassius communi eloquio nationi universae scribebat, Aristarchis Ragusinis displicebat). Trying to please them, he casually pushed it too far, creating forms like *pomastiemi najboliemi* (unguentis optimis), *stada ostrieženieh* (flocks of shorn ewes), *i ne odgovorie meni* (et non respondit mihi), *obliečje negovo kakono od libana* (his appearance is like Lebanon), *s dvimi plodiemi* (twins), *usnama i zubiema* (over lips and teeth), etc. Nevertheless, his translation compared with all the other translations in modern Serbo-Croat, surpasses them all, approaching the poetic quality of the best glagolitic texts of the 14th c.

²³ V. ono što je u bilj. 1. rečeno o Čevapoviću.

The stylish shading of 1,5 : 6, where the Kašić text runs »Crna sam, ali pristala: nemojte razgledati mene, jerbo pocrnila jesam, jere me je priobrazilo sunce« (with the glagolitic equivalent »Črna esmъ nъ krasna obrazomъ: ne mozite smotriti . êko črna esmъ . êko razobrazi me slъnce«) compared with the simplified Daničić version »crna sam ali lijepa: ne gledajte me što sam crna, jer me je sunce opalilo« is reminiscent of the differences between the King James Bible of 1611* and the revised standard version of 1952 (there »I am black, but comely : Look not upon me, because I am black, because the sun hath looked upon me« — and here: »I am very dark, but comely : Do not gaze at me because I am swarthy, because the sun has scorched me«).**

* Ed. 1972.

** Or 4, 9, where Daničić follows the King James version (»jednijem lančićem s grla svojega« — with one chain of thy neck [Luther: mit deiner Halsketten einér]) and Miličević seems to render the other one (»jednim samim biserom kolajne svoje« — with one jewel of your necklace).